

Верховний
Суд

Солідарна та субсидіарна відповідальність у справі про банкрутство

Сергій Жуков

д.ю.н., суддя-спікер Касаційного господарського
суду у складі Верховного Суду

місце: м. Київ, готель «Прем'єр
Палац»

Зміст

1. Визначення солідарної відповідальності та її значення
2. Суб'єкти звернення з заявою про покладення солідарної відповідальності
3. Суб'єкти на яких покладається солідарна відповідальність
4. Стадії розгляду питання покладення солідарної відповідальності
5. Встановлення факту загрози неплатоспроможності боржника
6. Предмет доказування при розгляді заяви про покладення солідарної відповідальності
7. Способи за допомогою яких органи управління боржника можуть уникнути солідарної відповідальності
8. Субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство
9. Суб'єкти звернення з заявою про покладення субсидіарної відповідальності
10. Суб'єкти, які можуть бути притягнуті до субсидіарної відповідальності
11. Підстави для притягнення до субсидіарної відповідальності
12. Розмір субсидіарної відповідальності
13. Процесуальні аспекти звернення до господарського суду з заявою про покладення субсидіарної відповідальності

Важливо!

Судовою палатою для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду зараз розглядаються:

- 1) Справа №908/3236/21 щодо солідарної відповідальності у справі про банкрутство
- 2) Справа №906/1155/20 (906/1113/21) щодо субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства

Визначення солідарної відповідальності та її значення

Кодекс України з процедур банкрутства, на відміну від Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», ввів такий новий вид цивільно-правової відповідальності, саме у справах про банкрутство, як «солідарна відповідальність», яка покладається на керівника боржника, а з 15.04.2023 (дати набуття чинності відповідними змінами до КУзПБ) і на органи управління боржника у тому випадку, коли боржник не звернувся до господарського суду з заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство в місячний строк з моменту виникнення загрози неплатоспроможності.

Саме введення солідарної відповідальності органів управління боржника за наявності передбачених законодавством підстав вказує на те, що законодавець надає перевагу саме ініціюванню банкрутства не кредитором, а боржником. Тобто **метою введення цієї відповідальності є запобігання накопичення органами управління боржника заборгованості перед кредиторами.**

Відповідно до преамбули КУзПБ цей Кодекс встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника - юридичної особи або визнання його банкрутом з метою задоволення вимог кредиторів, а також відновлення платоспроможності фізичної особи.

Суб'єкти звернення з заявою про покладення солідарної відповідальності

Право на звернення за покладення солідарної відповідальності до органів управління боржника як закріплено законодавцем в реченні третьому абзацу другої частини шостої статті 34 КУзПБ належить виключно кредиторам боржника.

КУзПБ не визначає, які саме кредитори (поточні, конкурсні або забезпечені) мають право звернення своїх вимог до органів управління боржника, однак з урахуванням текстуального викладення речення третього абзацу другої частини шостої статті 34 КУзПБ таке звернення можливе після визнання судом всіх вимог кредиторів, а отже, після постановлення ухвали за результатами проведення попереднього засідання.

Загалом питання суб'єктів звернення з заявою про покладення солідарної відповідальності, на даний момент є таким, що віднесено на розгляд судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду (справа № 908/3236/21).

Суб'єкти на яких покладається солідарна відповідальність

Тлумачення змісту частини шостої статті 34 КУзПБ свідчить, що суб'єктами на яких покладається солідарна відповідальність є органи управління боржника (після змін до КУзПБ, які набули чинності 15.04.2023 р.), це може бути **як керівник, так і інші органи управління боржника**, які відповідно до установчих документів боржника мали обов'язок приймати рішення про звернення до господарського суду в строк, а також безпосередньо готувати та подавати заяву про відкриття провадження у справі про банкрутство.

Крім того, наприклад, це **може бути колишній керівник**, оскільки наведена норма не містить жодних обмежень покладення такої відповідальності на керівника боржника, повноваження якого на час відкриття/здійснення провадження у справі про банкрутство припинились.

На підтвердження наведеного розуміння норми свідчить також практика Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ), який у рішенні від 11.12.2018 у справі "Лекич проти Словенії" (Lekic v. Slovenia) визнав виправданим покладення відповідальності за невиплаченими боргами компанії на особу, яка займала керівну посаду в компанії лише кілька років (колишнього керівника компанії) з метою запобігання зловживання статусом юридичної особи для захисту інтересів кредиторів, недопущення ухилення від виконання законних вимог, зобов'язань.

Стадії розгляду питання покладення солідарної відповідальності

Приписи абзацу другої частини шостої статті 34 КУЗПБ із застосуванням філологічного та логічного способів його інтерпретації для цілей покладення на керівника боржника, у разі допущення ним порушення вимог наведених в абзаці першому цієї норми, солідарної відповідальності за незадоволення вимог кредиторів дозволяє виокремити такі два взаємопов'язаних між собою етапи порядку її застосування:

I етап - розгляд господарським судом питання наявності підстав для покладення на органи управління боржника солідарної відповідальності, що передбачає з'ясування дотримання органами управління боржника вимог абзацу першого цієї норми, в тому числі наявності ознак загрози неплатоспроможності, моменту виникнення загрози неплатоспроможності боржника, належного та своєчасного виконання відповідного обов'язку кожним з органів управління боржника тощо (*тобто господарський суд може в ухвалі встановити обставини недотримання органами управління боржника обов'язку щодо звернення з заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство у разі виникнення загрози неплатоспроможності*);

II етап - звернення кредиторів (після встановлення ухвалою суду порушення зі сторони органів управління боржника) з грошовими вимогами (попередньо визнаними судом) до органів управління боржника та розгляд їх судом.

Встановлення факту загрози неплатоспроможності боржника

Умовами встановлення загрози неплатоспроможності боржника є одночасна (зокрема протягом місячного періоду, визначеного частиною шостою статті 34 КУзПБ) наявність таких юридичних фактів:

- 1) існування у боржника щонайменше перед двома кредиторами зобов'язань, строк виконання яких настав та визначається за правилами закону, що регулює відповідні правовідносини (купівлі-продажу, поставки, підряду, позики, бюджетні та податкові тощо);
- 2) розмір всіх активів боржника є меншим, ніж сумарний розмір зобов'язань перед усіма кредиторами боржника, строк виконання яких настав.

Наявність у справі про банкрутство єдиного кредитора унеможлиблює встановлення обставин (юридичного факту) загрози неплатоспроможності боржника.

Предмет доказування при розгляді заяви про покладення солідарної відповідальності

До предмету доказування при вирішенні питання наявності підстав для покладення на органи управління боржника солідарної відповідальності у справі про банкрутство належить встановлення таких обставин:

- виникнення обставин, визначених абзацом першим частини шостої статті 34 КУзПБ щодо загрози неплатоспроможності боржника;
- моменту виникнення загрози неплатоспроможності боржника;
- факту неподання органами управління боржника до суду заяви про відкриття провадження у справі про банкрутство боржника в місячний строк з дня виникнення такого обов'язку;
- обсягу грошових зобов'язань боржника на момент виникнення загрози неплатоспроможності боржника.

Способи уникнення солідарної відповідальності

Частиною шостою статті 34 КУзПБ закріплено презумпцію вини керівника (органів управління) боржника у недотриманні ним обов'язку, встановленого абзацом першим цієї норми, адже положення цього абзацу визначають імперативним обов'язок керівника (органів управління) боржника зі звернення до суду із заявою про відкриття провадження у справі про банкрутство.

Бездіяльність керівника (органів управління), який/які ухиляється/ухиляються від виконання обов'язку щодо подання заяви боржника про власне банкрутство, є протиправною, винною, спричинює майнові втрати кредиторів і публічно-правових утворень, порушує як приватні інтереси суб'єктів цивільних правовідносин, так і публічні інтереси держави.

Водночас керівник (органи управління) боржника як особа(и), який(і) притягується(ються) до солідарної відповідальності, спростовуючи названу презумпцію, має(ють) право довести у порядку, передбаченому положеннями статей 13, 74, 76–77 ГПК України, **добросовісність, розумність своїх дій** у недотриманні вимог абзацу першого частини шостої статті 34 КУзПБ.

Отже, розгляд та доведення солідарної відповідальності у справі про банкрутство є важливою та обов'язковою частиною процедури банкрутства, що дозволяє захистити інтереси кредиторів.

Субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство

Субсидіарна відповідальність дуже цікавий вид цивільно-правової відповідальності, який набув розвитку саме за допомогою висновків про застосування норм права, які були викладені у постановках Верховного Суду.

Субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство є самостійним цивільно-правовим видом відповідальності, який за заявою ліквідатора покладається на засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника при наявності підтвердження вини вказаних осіб у доведенні боржника у справі про банкрутство до банкрутства.

Субсидіарна відповідальність за доведення до банкрутства за своєю правовою природою є відповідальністю за зловживання суб'єктивними цивільними правами, які завдали шкоди кредиторам.

Суб'єкти звернення з заявою про покладення субсидіарної відповідальності

Право на звернення із заявою про покладення субсидіарної відповідальності надано крім ліквідатора, також і кредитору.

Під час здійснення своїх повноважень **ліквідатор, кредитор** має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою (абз. 1 ч. 2 ст. 61 КУзПБ).

Раніше лише ліквідатор був суб'єктом звернення з заявою про покладення субсидіарної відповідальності, проте з внесенням змін до КУзПБ з 15.04.2023 таким суб'єктом стали і кредитори у справі про банкрутство.

Оскільки приписи абз. 1 ч. 2 ст. 61 КУзПБ не визначають який саме кредитор може подавати заяву про покладення субсидіарної відповідальності, можна сміливо стверджувати що таким правом наділені як і конкурсні кредитори так і поточні та забезпечені.

Суб'єкти, які можуть бути притягнуті до субсидіарної відповідальності

Аналіз положень частини другої статті 61 КУзПБ свідчить, що суб'єктами субсидіарної відповідальності за доведення до банкрутства є:

засновники (учасники, акціонери);

керівники боржника;

інші особи, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії.

Виходячи зі змісту, частини другої статті 61 КУзПБ суб'єктів субсидіарної відповідальності умовно можна поділити на дві групи:

I група – засновники (учасники, акціонери) та інші особи, які відповідно до закону за своїм юридичним статусом та відповідно до установчих документів мають право безпосередньо давати обов'язкові для виконання боржником (його органів управління) вказівки, приймати рішення, видавати розпорядження чи накази боржнику. У законодавстві України віднесені до цієї групи особи іменуються як: "заінтересовані особи стосовно боржника" (стаття 1 КУзПБ), "пов'язані особи" (стаття 1 Закону України "Про захист економічної конкуренції", стаття 14.1.159. Податкового кодексу України, стаття 52 Закону України "Про банки та банківську діяльність"), "кінцевий бенефіціарний власник (контролер)" (стаття 1 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення");

II група – інші особи, які не мають формалізованих зв'язків із юридичною особою-боржником однак мають змогу іншим чином визначати та впливати на поведінку боржника в господарських відносинах. Такі особи самотійно або спільно з іншими особами визначають волю боржника щодо здійснення або утримання від здійснення певних дій.

Підстави для притягнення до субсидіарної відповідальності

Визначене частиною другою статті 61 КУзПБ господарське правопорушення, за вчинення якого засновники (учасники, акціонери), керівник боржника та інші особи, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають можливість іншим чином визначати його дії, можуть бути притягнуті до субсидіарної відповідальності поряд з боржником у процедурі банкрутства у разі відсутності майна боржника, має обґрунтовуватися судами шляхом встановлення складу такого правопорушення (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони).

Об'єктом цього правопорушення є суспільні відносини у певній сфері, у даному випадку – права кредитора (-ів) на задоволення його (їх) вимог до боржника у справі про банкрутство за рахунок активів боржника, що не можуть бути задоволені внаслідок відсутності майна у боржника.

Об'єктивну сторону такого правопорушення складають дії або бездіяльність певних фізичних осіб та/або юридичних осіб, пов'язаних з боржником, що призвели до відсутності у нього майнових активів для задоволення вимог кредиторів.

Суб'єктами правопорушення є особи визначені частиною другою статті 61 КУзПБ .

Суб'єктивною стороною правопорушення для застосування субсидіарної відповідальності є ставлення особи до вчинюваних нею дій чи бездіяльності (мотиву, мети, умислу чи необережності суб'єкта правопорушення).

Розмір субсидіарної відповідальності

Розмір вимог субсидіарної відповідальності визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою (абзац 1 частини другої статті 61 КУзПБ).

Попри зрозумілу конструкцію приписів абзацу 1 частини другої статті 61 КУзПБ щодо визначення розміру субсидіарної відповідальності у судовій практиці Верховного Суду виникли труднощі щодо застосування вказаної норми права, саме тому на розгляді судової палати для розгляду справ про банкрутство Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду перебуває справа № 906/1155/20 (906/1113/21), де у якості підстави для передачі справи на розгляд палати відповідно до ухвали від 22.08.2023 стало те, що існує необхідність уточнити правову позицію щодо виникнення (моменту виникнення) права вимоги про субсидіарну відповідальності у справі про банкрутство, зокрема, до завершення формування у ліквідаційній процедурі боржника ліквідаційної маси та продажу майна боржника, що увійшло до складу ліквідаційної маси, до завершення розгляду у межах справи про банкрутство майнових спорів, стороною в яких є боржник.

Процесуальні аспекти звернення до господарського суду з заявою про покладення субсидіарної відповідальності

Заява ліквідатора/кредитора про покладення субсидіарної відповідальності на особу винну у доведенні до банкрутства боржника розглядається за правилами ГПК України у межах справи про банкрутство в порядку визначеному ст. 7 КУзПБ і судовим збором не оплачується, оскільки таку оплату не передбачено Законом України "Про судовий збір".

Під час оскарження в судах апеляційної та касаційної інстанції судових рішень, які прийняті за результатом розгляду заяви ліквідатора про покладення субсидіарної відповідальності на особу винну у доведенні до банкрутства боржника, судовий збір підлягає сплаті як на ухвалу суду, який становить один розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб відповідно до п. п. 7 п. 2 ч. 2 ст. 4 Закону України "Про судовий збір" в незалежності від того, яке судове рішення ухвалив суд першої інстанції - ухвалу або рішення.

Строків розгляду заяви про покладення субсидіарної відповідальності приписи КУзПБ не встановлюють, але вона повинна бути розглянута протягом "розумних строків" з забезпеченням дотримання таких засад господарського судочинства як: верховенство права; рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальність сторін; диспозитивність; пропорційність; неприпустимість зловживання процесуальними правами.

Отже, розгляд питання про субсидіарну відповідальність є важливою частиною як повноти дій ліквідатора, так і можливістю для кредитора погасити свої вимоги.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!